

VIHOLLINEN KESKELLÄMME

HEIKKI LUOSTARINEN

Olettakaamme, että seuraava suuri suomalainen kertomus on disintegraation, hajoamisen, tarina. Hyvästi konsensus, Väinö Linna ja peruskoulu. Integraatiotarina on kuollut ja meidän tiemme on piikojen ja kengänkiillotajien tie. Edessä on suurten tulo- ja varallisuuserojen yhteiskunta, jossa – Laura Kolben sanoin – ”kohtuullisen pienillä palkoilla palkatut ihmiset palvelevat toisia ihmisiä”. Yhteiskunta, jossa palvelut, asuinalueet, koulutus ja kulttuuri ovat eriytyneet sosiaaliryhmittäin. Rikkailla ja köyhemmillä ei ole enää samaa kieltä, samaa sanomalehteä, samoja tv-uutisia, samoja sairaaloita. Sosiaaliset maailmat, yhteiskuntaa koskevat kokemukset, jäsenyydet ja toiveet eriytyvät. Ristiriidat kärjistyvät. Naisia lykitään kotiin, miehiä keskiolutbaariin ja halpaa sähköä paperitehtaalle.

Millaista olisi uuden yhteiskunnan julkisuus? Miten se suhtautuisi niihin pummeihin, asunnottomiin, rikollisiin ja juoppoihin, joita se väistämättä tuloeroja kasvattamalla synnyttää?

YHDISTÄJÄSTÄ EROTTAJAKSI

Moderni luokkayhteiskunta ei merkitse vain yhteiskunnan voimavarojen ja vallan epätaisaista jakautumista. Se on myös henkinen prosessi, joka näkyy esimerkiksi siinä, että

Kirjoitus perustuu keskeisin osin Journalisti-Journalisten-lehdessä 28.4.1994 ilmestyneeseen artikkeliin ”Journalistit kirpputorien ajassa”.

työväenluokan tai työttömien lapset menettävät halukkuuttaan koulutukseen. Paikka maailmassa on jo määrätty, miksi ponnistella? Ihmiset oppivat myös nuuhkimaan tarkasti selville toistensa sosiaalisen aseman. Pukeutuminen, puheen aksentti, ulkonäkö ja kainalossa oleva sanomalehti kertovat kaiken tarpeellisen. Virallista apartheidia ei ole, mutta väärään publiin tai kauppaan menevä tietää nopeasti olevansa väärässä paikassa.

Suomessa joukkotiedotus on paljolti ollut integraation välikappale, tylsyyteen saakka. Televisio söi murre-eroja ja sanomalehdet loivat kattavia alueellisia julkisuuksia, joiden piirissä on yhä valtaosa väestöstä. Itsekkäimpiäkin poliittisia etuja opittiin puolustamaan yhteiseen hyvään vedoten, oman maan kansalaisiin kohdistuvaa rasismia ei pidetty hyväksyttävänä. Yhteiskuntaa kuvattiin yhteisen veneen, projektin tai yrityksen metaforin. Suomi oli lihamurekeyhteiskunta.

Brittiläisiä lehtiä lukeva huomaa eron. Julkisuudet ovat sosiaalisesti jakautuneita, eivät alueellisesti. Työväenluokka, keskiluokka ja yläluokka lukevat omia sanomalehtiään ja katsovat omia tv-uutisiaan. Lehdistä heijastuvat usein avoin sosiaalinen kylmyys, muihin ryhmiin kohdistuva epäluulo, kateus ja jopa halveksunta. Omia tarpeita ei ole tarvis puolustella kokonaisuuden edulla; riittää kun sanoo, että tämä kuuluu meille. Vallakkaiden sanat on vapauden, yksilöllisyyden ja aloitteellisuuden retoriikkaa, joka tuomitsee holhouksen. Teot ovat tulonjaon tekoja.

Esimerkin tästä tarjoaa laajalevikkisen

sunnuntailehden The Sunday Timesin hiljattain luoma moraalinen paniikki Britannian uuden alaluokan, roskaväen (the new rabble), kasvusta.¹

Sunday Times luonnehtii uutta roskaväkeä seuraavasti: huono koulutus, paljon yksinhuoltajaperheitä, riippuvuus sosiaaliavusta ja pimeistä työmarkkinoista, rikollisuutta, lasten heitteillejättöjä ja huumeita, väkivaltaisen ja pornografisen viihteen suuri kulutus, koulupinnausta ja täydellinen haluttomuus ponnistella itsenäiseen taloudelliseen asemaan. Työpaikkojen tarjoaminen ei tehoa tähän yhä laajenevaan ryhmään, sillä se on opinnut loismaisuuden ja rikollisuuden alakulttuurin.

Lehden keskeinen avustaja kampanjassa on ollut yhdysvaltalainen Charles Murray, jonka lempiajatus on jo vuosikymmenen ajan ollut kaikkien yhteiskunnan tukien poistaminen aviottomilta äideiltä. Murrayn logiikan mukaan tämä pakottaisi naiset vaatimaan avioliittoa miehiltä, ja avioliiton ”sivilisoiva” vaikutus pitäisi nuoret miehet pois rikosten ja huumeiden polulta. Murrayn logiikka kuulostaa oudolta, mutta se on saanut vastakaikua niin Yhdysvaltain kuin Britanniankin hallituksessa.

Keskeistä Murrayn ja The Sunday Timesin ajattelussa on idea sosiaalisesta erosta *vihollisuutena*: uutta roskaväkeä ei voi auttaa eikä parantaa, sillä apu on kuin leivän jakamista rotille eikä se halua parannusta. Roskaväestä on päästävä eroon kovin keinoin, sillä kasvaessaan se levittää rikokset ja huumeet myös keskiluokan asuinalueille. Maan sisällä käydään sotaa, ja sosiaalipolitiikka on järjetöntä vihollisen auttamista.

Tällä tavoin erityisesti konservatiivinen brittiläinen journalismi on eron ja erottautumisen, ei yhdistymisen ja yhteensaattamisen välikappale. Brittiläiset sanomalehdet kiistelevät ja kinastelevat keskenään, sillä ne hei-

jastavat omien lukijaryhmiensä keskinäisiä vihanpurkauksia ja kaunoja. Suomalaiset sanomalehdet eivät puhu keskenään, mutta niiden sisällä tarjoutuu vielä melko avoin mahdollisuus eri ryhmien ja intressien kohdata ja väitellä. Sellaista tilaa ei brittilehti tarjoa; vihollisia ei lasketa omalle alueelle. Integraatiota luodaan vain sanoin – ideologisesti, suostuttelevasti – ei eri ryhmien ja intressien yhteisen keskustelun keinoin.

ONNI JA ONNETTOMUUS

Elämä uudessa yhteiskunnassa on sillä tavoin jännittävää, että koska turvaverkot on purettu, voi pudotessaan kopsahtaa saman tien pohjal-le.

Sattumanvaraisuuden kasvu elämässä – työpaikat menevät, pankit kaatuvat, Neuvostoliittokin kellahtaa – saattaa lisätä satunnaisuudesta kertovan journalistisen aineksen menekkiä; lottovoittajat ja onnettomuuden uhrinousevat ja pitkistä talouden ja politiikan trendeistä kertovat jutut laskevat, koska usko elämän suunniteltavuuteen ja ennakoitavuuteen vähenee. Joukkoviestinnän markkinoilla kuluttajat alkavat laskea pennejään, ja se saattaa johtaa hintakilpailuun ja heikkolaatuisen journalismin lisääntymiseen. Sillä puolestaan on vaikutuksensa koko alan tuotekuvaan.

Suurin muutos on kuitenkin mitä ilmeisimmin sosiaalisten maailmojen erkaantumisesta ja tuloerojen kasvusta johtuva kysynnän eriytyminen. Yhteiskunnassa tarvittava tieto muuttuu. Hyvinvointivaltio ratkaisi kollektiivisesti terveydenhuollon, koulutuksen, eläkkeiden ja työehtojen kysymyksiä. Hallinnon ja luottamuselinten päätökset olivat keskeinen journalistisen seurannan kohde, sillä niissä ratkottiin elämän merkityksellisiä tekoja ja ehtoja. Uudessa yhteiskunnassa kukin yksilö ja perhe vastaa itse tästä suunnittelusta ja rahoituksen organisoinnista. Siksi kysytään tietoa vakuutuksista, yksityissairaaloista, eläkesuunnittelusta, koulujen eroista.

¹Ks. esim. Charles Murray: The new Victorians and the new rabble. The Sunday Times 29 May 1994, Focus-sektio s. 12–13.

Kehityksen seurauksena yhden lehden on vaikea palvella koko alueensa väestöä, sillä ylä-, keski- ja alaluokan sosiaaliset todellisuudet ja elämisen ehdot ovat hyvin erilaisia.

Sosiaaliseseen eriytymiseen liittyy myös turvattomuuden kasvu. Yhtäältä se on todellista seurausta siitä, että varallisuuserot kasvavat ja siten tarve rikkaiden taakan laittomaan huojentamiseen kasvaa, ja siitä, että huonosaisuus kasautuu alueellisesti; syntyy alueita, joille ei ole hyvä pysäköidä tai joissa on syytä pitää kukkarostaan kiinni. Toisaalta kyse on ennakkoluuloista. Kun sosiaaliset maailmat erkaantuvat, syntyy maan sisällä samanlaisia stereotyyppioita ja pelkoja, joita nyt kohdistuu ulkomaalaisiin. Turvallisuudesta ja turvattomuudesta tulee – samalla kun turvaa myyvä teollisuus kasvaa – tärkeä aihe myös journalismiin.

Esimerkki turvattomuuden kaupallisesta arvosta oli ns. Pikku-Jamesin tapaus, jossa kaksi lasta tappoi äidistään eksyneen kolmannen. Kohun ja kiinnostuksen taustalla on osin se tavaton vaiva, jota lasten turvattomuus aiheuttaa brittiläisessä arkielämässä; vanhempien ajasta menee suuri osa lasten koulumatkojen ja vapaa-ajan organisoimiseen. Vaikka todellista vaaraa ei olisikaan, sosiaalinen paine ”hyvään vanhemmuuteen” edellyttää tarkkaa valvontaa. Pikku-Jamesin tapaus kasvatti painetta entisestään, ja siksi se ei ollut vain skandaali, vaan palanen kaikkien perheitten arkipäivää.

Disintegraation kulttuurissa saattaa tapahtua niin, että hyvin toimeentuleva yläluokka ja ylempi keskiluokka suuntautuvat yhä selvemmin Euroopan keskuksiin ja identifioituvat entistä vähemmän suomalaisuuteen. Tämän kehityksen vastapainona saattaa heikommin menestyvän kansanosan keskuudessa syntyä nationalismin kasvua, jopa eräänlaista heimoistumista, joka ei kuitenkaan noudata maakunta- ja murrerajoja. Syntyy uutta ahdasmielisyyttä, suvaitsemattomuutta, asenteiden jyrkkyyttä.

Suomen ”eurooppalaisen” eliitin kuva rahvaasta kielteistyy. Kuten kansalaissodan jäl-

keen, rahvaan poliittinen käyttäytyminen tulkitaan esimerkiksi sen ”itäisen elementin” tai aasialaisuuden kautta, kollektivismiin, hillittömyyden, laiskuuden termein.

OMA ELIKKO OJASSA

Joukkoviestintään kohdistuu tällaisessa tilanteessa monenlaisia paineita, ja sitä varmasti kritisoidaan sekä hajoamisen ruokkimisesta että väärän turvallisuuden antamisesta ja tyynnyttelystä.

Vastuu, kieltämättä, on olemassa. Jos tiedotusvälineet liioittelevat ja synkentävät yhteiskunnasta annettavaa kuvaa, ruokitaan epäluottamuksen kierrettä. Jos asioita pehmenetään, annetaan väärää tietoa tilanteesta, jossa järkevän toiminnan ehdoton edellytys on kaunistelematon, tarkka kuva siitä, mitä yhteiskunnassa tapahtuu ja mitä sen eri eturyhmät tapahtumisesta ajattelevat.

Asiassa on journalisteilla ojassa myös tuo kuuluisa oma lehmä. Tiheästi integroituneet yhteiskunnat ovat journalismin suurkuluttajia. Integraatio merkitsee vuorovaikutuksen ja keskinäisen riippuvuuden korkeata tasoa, ja journalismi on paljolti väline, jolla yhteiskunnan eri ryhmät tulevat tietoisiksi toistensa toiminnasta ja ajattelusta ja jolla ne pyrkivät vaikuttamaan yhteisen agendan muodostumiseen, sosiaalisen todellisuuden määrittelyyn ja viimein päätöksiin.

Disintegraation edetessä yhteisen julkisuuden tarve vähenee, osa kansasta menettää luottamuksensa valtaviiran journalismiin ja perustaa omia julkisuuksiaan, osa menettää luottamuksensa koko yhteiskuntaan.

Ulkomailta on mahdollista löytää joitakin esimerkkejä siitä, miten lehdistö reagoi lisääntyneeseen disintegraatioon. Britanniassa tultiin tällaiseen tilanteeseen vuonna 1979, kun Margaret Thatcherin hallitus ryhtyi purkamaan ay-liikkeen valta-asemia ja toteuttamaan omaa sosiaalipoliittista linjaansa. Koko 1980-luvun alkua leimasivat mellakat suurkaupunkien, Liverpoolin, Birminghamin ja

Lontoon, köyhillä alueilla sekä mittavat lakot ja niihin liittyneet väkivaltaisuuDET, kuului-
simpana hiilikaivoslakko vuosina 1984–85.

Yhdeksi ajan symboliksi nousivat Wappingin väkivaltaiset mielenosoitukset Lontoossa vuonna 1986. Niiden syynä oli se, että Rupert Murdoch siirsi kertarysäyksellä neljä lehte-
änsä Wappingiin ja hankkiutui samalla irti vanhoista kirjatyöntekijöistä ja näiden am-
mattiliitoista. Murdochin tempu alkoi sym-
boloida yhtäältä hallituksen ammattiyhdis-
tysliikkeen vastaista politiikkaa ja toisaalta
lehdistön aktiivista roolia tuon politiikan tu-
kijana.

Lehdistön konservatiiveja kannattava val-
taosa heittäytyi taisteluun mukaan ja hyödyn-
si myös kaupallisesti kriisin; kansa jaettiin
lehtien sivuilla väkivaltaiseen rahvaaseen,
jota edustivat värikkäät, nuoret ja ay-liike, ja
vastuullisiin, keski- ja yläluokkaisiin ”kun-
non kansalaisiin”. Ehkä osin juuri lehdistön
voimakkaan tuen vuoksi kriisi myös suhteelli-
sen nopeasti loppui hallituksen voittoon.

Lehdistön osalta ”voitto” toi kaksi ongel-
maa. Yhtäältä siitä tuli poliittisen taistelun
osapuoli, joten hallitusvaihdokset voivat jat-
kossa vaikuttaa voimakkaasti sen toiminta-
edellytyksiin. Toisaalta levitetty viholliskuvat
saattoivat syventää Britannian jo muutoinkin
suuria luokkaeroja ja siten estää niistä ai-
heutuvien ongelmien, kuten alhaisen koulu-
tustason ja -halukkuuden, korjautumista.

Yhdysvalloissa kehitys on ollut ymmärtääk-
seni toisenlainen, osittain maan demokraatti-
semman perinteen vuoksi. Osa lehdistöstä on
vastannut sosiaalisiin jännitteisiin lisäämällä
vähemmistöryhmiä edustavien journalistien
määrää. Kyse on tietenkin myös pr-työstä ja
yleisöpohjan laajentamiseen pyrkivästä kau-
pallisesta laskelmoinnista, mutta myös aidos-
ta ratkaisujen etsimisestä.

Jos yhteiskunnan polarisaatio Suomessa kas-
vaa, uutisvälineillä on valittavanaan – ainakin
– nämä kaksi tietä. Edellinen merkitsisi krii-
sin rahastamista ja saattaisi vähin erin johtaa
lehdistöön, joka ei ole jakautunut niinkään
alueellisesti, vaan paremminkin tulonjakope-
rustaisesti.

Jälkimmäinen merkitsisi yhteiskunnan eri
ryhmien huomioon ottamista riippumatta sii-
tä, millainen niiden *välitön* ostovoima tai hou-
kuttelevuus yleisönä on. En esitä – ymmär-
tääkseni – kaupalliselle joukkoviestinnälle
mitään sellaista, joka olisi vastoin sen omia
taloudellisia etuja tai asettaisi vastakkain
etiikan ja talouden. Ruotsin lehdistö on var-
masti kannattavampi kuin Bolivian, Suomen
tuottavampi kuin Nigerian, Norjan voitok-
kaampi kuin Burman. Mercedes Benzä ja Ro-
lexia mainostavalle julkaisulle suuret tuloerot
ovat ehkä iloinen asia, toppatakkeja ja mak-
karaa mainostaville suomalaisille sanomaleh-
dille ne ovat kuolemaksi. Kirpputorit ovat
huonoja mainostajia.

Joukkoviestimillä on asiassa itsenäistä val-
taa, vaikka välittömimmin disintagraatioon
vaikuttavat tietenkin lainsäädäntö ja talous-
politiikka. Vähemmistösuojan purkaminen
eduskunnassa tekee mahdolliseksi sen, että
vallassa olevat puolueet voivat hyödyntää val-
tajaksonsa rajuillakin tulonsiirtojen muutok-
silla. Talouspolitiikassa Yhdysvalloista ja
Britanniasta kopioitu ”piikayhteiskunnan
malli” – matalapalkkaisen ja työehdoilta vil-
lin palvelusektorin kasvattaminen – luo ih-
misten välille sellaisia tulojen ja vallan eroja
sekä mielivallan käytön mahdollisuuksia, että
jännitteet kasvavat väistämättä.

Sitä tietä hetken kuljettuamme käymme pi-
rua, ryssä ja uutta roskaväkeä vastaan.